

આપણા દેશમાં છોકરાં અને છોકરીઓના ઉછેરમાં ક્યારેક સમાનતા તો કેટલીક વખત અસમાનતા જોવા મળે છે. છેલ્લા બે દાયકામાં આ બાબતે જાગૃતિ ફેલાઈ છે. આ અંગે સરકાર પણ વિવિધ યોજનાઓ અને આયોજનો કરી ભેદભાવ ન થાય તેવા પ્રયત્નો કરી રહેલ છે. આપણો દેશ અનેકવિધ ભિન્નતા ધરાવતો દેશ છે. આધુનિક સમય પ્રમાણે છોકરાં-છોકરીઓને શિક્ષણમાં સમાન અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. રૂઢિગત માન્યતા પ્રમાણે આજેય કેટલાક વિસ્તારમાં કન્યાઓને શિક્ષણના અધિકાર પ્રાપ્ત કરવામાં ક્યાંક મુશ્કેલી કે અગવડ પડે છે. ‘સમાજમાં પ્રવર્તતા ભેદભાવની અસર લાંબાગાળે સમાજ-વ્યવસ્થા ઉપર થાય છે. સમાજમાં કેટલાક કુરિવાજો પ્રચલિત થાય છે. હજુ પણ કેટલીક જગ્યાએ જોવા મળતાં બાળલગ્ન થવાનું એક કારણ આ ભેદભાવ છે. બાળલગ્નોના પરિણામે મોટા ભાગે મહિલાઓ આગળ શિક્ષણ મેળવી શકતી નથી અને તેના કારણે તેમનો વિકાસ રુંધાઈ જાય છે. એની એક અસર સ્ત્રીઓના સ્વાસ્થ્ય ઉપર પણ પડતી હોય છે. જો જાતિગત ભેદભાવ દૂર થાય તો આવી ઘણી સમસ્યાઓનું સમાધાન થઈ શકે તેમ છે.

આપણી આસપાસ સ્ત્રી અને પુરુષ ઉપરાંત નાન્યતર ભિન્નતા સ્વીકારાયેલ છે. એક જ કામ માટે સ્ત્રીઓને ક્યારેક પુરુષ કરતાં ઓછું મહેનતાણું ચૂકવાય છે. આવા પ્રકારનો ભેદભાવ ગુનો બને છે. આધુનિક સમયમાં મહિલાઓ બધાં જ ક્ષેત્રોમાં જોવા મળે છે. તબીબ, ઈજનેર, વકીલ, વિમાનચાલક કે આવી દરેક બાબતમાં મહિલાઓ સમાન રીતે કામ કરે છે.

જાતિગત ભિન્નતાની અસર ગામડાંમાં જોવા મળતી હતી. ક્યાંક દીકરીઓને ઉચ્ચશિક્ષણ અપાવતી વખતે વાલીઓમાં કચવાટ જોવા મળતો હતો. પરંતુ હવે સરકાર દ્વારા સહાય અને લોકોમાં આવેલી જાગૃતિના કારણે દીકરીઓ માટે ઉચ્ચશિક્ષણ સરળ અને સહજ બન્યું છે.

ભારતીય માન્યતા પ્રમાણે છોકરાં-છોકરીઓનો ઉછેર

વર્ષ 2001ની વસતિ-ગણતરીમાં 0થી 6 વર્ષ સુધીનાં બાળકોમાં છોકરાં-છોકરીઓની સંખ્યામાં મોટો તફાવત જોવા મળ્યો. કેટલાક સમય પહેલાં દીકરીને જન્મ પહેલાં જ મારી નાંખવાને લીધે છોકરાં-છોકરીઓની સંખ્યામાં અસમાનતા વધુ જોવા મળી. આ માટે સરકાર દ્વારા ભ્રૂણહત્યા-વિરોધી કાયદો બનાવ્યો. ગર્ભમાં દીકરો કે દીકરીનું પરીક્ષણ પણ ગુનો છે. ભારતીય માન્યતા પ્રમાણે પોતાનો વારસો આગળ ધપાવવા માટે સંતાનમાં પુત્રને જ મહત્વ આપવામાં આવતું હતું. છેલ્લા દાયકામાં સામાજિક રીતે મહિલાઓની ભાગીદારીએ આ માન્યતામાં ખૂબ મોટો પ્રભાવ ઊભો કર્યો છે.

આપની શાળામાં અનેકવિધ આયોજન વખતે આપને જોડવાનું થયું હશે. શાળા-કાર્યક્રમમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓની પ્રવૃત્તિઓની નોંધ કરો.

છોકરાઓ જ કામ કરતાં હોય તેવી બાબત	છોકરીઓ જ કામ કરતી હોય તેવી બાબત

રૂઢિગત માન્યતા

જાતિગત ભિન્નતા અંગે આપણા દેશમાં અનેક માન્યતાઓ પ્રવર્તે છે. છોકરાઓ અને છોકરીઓના ઉછેરમાં આ બાબતે અનેક ભિન્નતા જોવા મળે છે. કેટલાક વિસ્તારમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પણ ક્યારેક પૂરું કરાવવામાં આવતું ન હતું. છેલ્લા બે દાયકાથી પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ થાય એવા

ખાસ પ્રયત્નો સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે. સરકારના વિશેષ પ્રયત્નોથી આપણા સૈન્ય અને પોલીસમાં કન્યાઓની સંખ્યા વધી રહી છે. દીકરીને બહાર ભણવા કે નોકરી માટે શહેરમાં મોકલવાને બદલે પોતાના વિસ્તારમાં જ નોકરી કરાવવાનું પસંદ કરે છે. છેલ્લા કેટલાક દસકાથી વિવિધ ક્ષેત્રમાં મહિલાઓ જોવા મળે છે. અંતરિક્ષ ક્ષેત્રે પણ મહિલાઓ જોડાતી જોવા મળે છે. કન્યાઓની સુરક્ષા અને સંરક્ષણ માટે સરકાર સતત પ્રયત્ન કરી રહી છે. રૂઢિગત માન્યતાને આધારે કહી શકીએ કે, આજે પણ કેટલાક સમાજમાં કન્યાઓને ભણાવવા અંગે અનેક સવાલો સામે આવતા જોવા મળે છે. શિક્ષણમાં કન્યાઓને ભણાવવામાં વાલીઓની ઉદાસીનતા જોવા મળે છે. આ કારણે હવે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉચ્ચ-શિક્ષણ માટે વિશેષ સહાય આપવામાં આવે છે.

ઘરકામમાં અસમાનતા

આપણે જોયું કે નાની-નાની બાબતોમાં કુમાર-કન્યા વચ્ચે ભેદભાવ રાખવામાં આવે છે. આગળ જતાં આ ભેદભાવ સમસ્યા બની જાય છે. ઘરનાં નાનાં-મોટાં કામ માટે સાર્થકલ કે અન્ય વાહન ચલાવવા અને શીખવવામાં આવો ભેદભાવ વધારે જોવા મળે છે. ઘર, શાળા કે જાહેર સ્થળમાં આપણે આવા ભેદભાવ જોઈ શકીએ છીએ. આવી કેટલીક બાબતો અંગે ચર્ચા કરીએ.

ઘરમાં જોવા મળતી કન્યાની કામગીરી	ઘરમાં જોવા મળતી કુમારની કામગીરી

મહિલા સશક્તીકરણ

મહિલા દ્વારા જ મકાનને ઘર બનાવવાનું શક્ય બને છે. ઘરની સાથે બાળકોની જવાબદારી નિભાવવાની સાથે આર્થિક ઉપાર્જનમાં પણ મહિલાઓ સહભાગી બને છે. આધુનિક સમયમાં પોતાની આગવી ઓળખ ઊભી કરવામાં મહિલાઓ સફળ રહી છે. આધુનિક સમયમાં મહિલાઓ વિવિધ ક્ષેત્રમાં અનોખી ઓળખ સાથે આગળ વધતાં જોવા મળે છે. રમત-જગત, ફિલ્મ, મનોરંજન, રાજકારણ, અવકાશ ઉપરાંત વિજ્ઞાન અને સંશોધન ક્ષેત્રમાં પણ મહિલાઓ ખાસ જોડાઈ રહી છે. સંરક્ષણ જેવી કપરી મનાતી કામગીરીમાં પણ મહિલાઓ આજે આગળ ધપી રહી છે. આપણા દેશમાં અનેક મહિલાઓએ વિશેષ સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે.

મહિલાઓને સશક્ત કરવા માટે છેલ્લા બે દાયકામાં સરકાર દ્વારા અનેક કાર્યક્રમો અને આયોજનો થયાં છે. પશુપાલન, ઉદ્યોગ અને અન્ય સાહસ માટે સહાય આપવામાં આવે છે. ‘સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા’ અને ‘મેક ઇન ઇન્ડિયા’ અંતર્ગત અનેક યોજનાઓ મહિલા સશક્તીકરણ માટે ચાલે છે. મહિલાઓને ઉદ્યોગ શરૂ કરવા માટે આર્થિક સહાય આપવામાં આવે છે. નારી સશક્તીકરણ માટે અનેક સંસ્થાઓ પણ કાર્ય કરે છે. સરકારની યોજનાઓ, જાહેર સંસ્થાઓ અને અન્ય દ્વારા આવી મહિલાઓને સહાય કરી પગભર થવામાં મદદ કરવામાં આવે છે. નારી સશક્તીકરણ માટે યોજનાઓ ઉપરાંત શિક્ષણમાં પણ કન્યાઓ માટે વિશેષ વ્યવસ્થા અને યોજનાઓ અમલી બનેલ છે. આપણા દેશની વિવિધ ક્ષેત્રની મહિલાઓ અંગે જોઈએ.

વિવિધ ક્ષેત્રોમાં મહિલાઓ

	પ્રતિભાસિંહ પાટીલ	<p>આપણા દેશનાં પ્રથમ મહિલા રાષ્ટ્રપતિ બનવાનું ગૌરવ શ્રીમતી પ્રતિભાસિંહ પાટીલ ધરાવે છે. રાજસ્થાનની આ મહિલા આગેવાને આ સ્થાન શોભાવ્યું હતું. તેમની સરળતા અને સહજ જીવનશૈલી માટે એમને યાદ કરવામાં આવે છે.</p>
ઈન્દિરા ગાંધી		<p>આપણા દેશનાં પ્રથમ મહિલા વડાપ્રધાન તરીકે ઈન્દિરા ગાંધીને યાદ કરવામાં આવે છે. વર્ષ 1971માં તેમણે પાકિસ્તાન સામે ભવ્ય વિજય હાંસલ કરેલ એવું દેશના ઇતિહાસમાં નોંધાયું છે. એક લોખંડી મહિલા આગેવાન તરીકે તેઓ વિશ્વમાં ઓળખાય છે.</p>
	સુષ્મા સ્વરાજ	<p>સુષ્મા સ્વરાજને દેશનાં પ્રથમ મહિલા વિદેશમંત્રી તરીકે આપણે તેમને ઓળખીએ છીએ. અનેક વર્ષો રાજકીય જીવનમાં પસાર કરનાર આ મહિલાએ સૌથી નાની ઉંમરે હરિયાણા રાજ્ય સરકારના કેબિનેટ મંત્રી બનવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.</p>
લતા મંગેશકર		<p>સ્વરસામ્રાજી તરીકે વિશ્વમાં પોતાની આગવી ઓળખ મેળવનાર લતા મંગેશકરે વિવિધ ભાષામાં 40 હજાર કરતાં વધારે ગીત ગાયાં છે. ભારત સરકારે તેમને ‘ભારતરત્ન’થી સન્માનિત કરેલ છે.</p>
	કલ્પના ચાવલા	<p>કલ્પના ચાવલા મૂળ ભારતીય હતાં. અવકાશયાત્રી તરીકે યાત્રા પૂર્ણ કરી પરત ફરતાં અકસ્માત થયો અને તેમનું અવસાન થયું. અવકાશ સાથે તેમનું નામ કાયમ જોડાયેલ રહેશે.</p>
સરિતા ગાયકવાડ		<p>સરિતા ગાયકવાડે ખેલ મહાકુંભથી શરૂઆત કરીને તેઓએ એશિયન ગેમમાં ભારતને સુવર્ણચંદ્રક અપાવ્યો છે. ગુજરાત સરકાર દ્વારા તેમની ‘કુપોષણ મુક્ત ગુજરાત’ અભિયાન માટેના એમ્બેસેડર તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.</p>

જાતિ-પ્રમાણ

સમગ્ર દેશમાં વસતિ-ગણતરી કરવા માટે લાખો લોકો જોડાયેલ રહે છે. જે વર્ષમાં એકમનો અંક એક હોય તે વર્ષોમાં વસતિ-ગણતરી કરવામાં આવે છે. છેલ્લી વસતિ-ગણતરી વર્ષ 2011માં થઈ હતી. પ્રથમ વસતિ-ગણતરી 1871માં હાથ ધરાઈ હતી. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા દર 10 વર્ષે વસતિ-ગણતરી કરવામાં આવે છે. હવે પછીની વસતિ-ગણતરી ક્યારે થશે ?

શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં જન્મના પ્રમાણમાં ખૂબ મોટો ફેરફાર જોવા મળે છે. અહીં આપણે ગુજરાતના વિવિધ જાતીય પ્રમાણ અંગે વિગત જોઈએ. આ વિગતો દર હજાર પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સંખ્યા દર્શાવે છે. આ સારણીને આધારે નીચે મુજબના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરો :

જાતિ-પ્રમાણ દર્શાવતું કોષ્ટક

ક્રમ	વિગત	ગુજરાત	ભારત	તફાવત
(1)	જાતિ-પ્રમાણ કુલ	919	943	24
(2)	ગ્રામીણ	949	949	—
(3)	શહેરી	880	929	49
(4)	0-6 વર્ષની ઉંમર મુજબ જાતિ-પ્રમાણ	886	914	28
(5)	ગ્રામીણ	906	919	13
(6)	શહેરી	852	902	50

ચર્ચા કરો

- આ તફાવતને લીધે કઈ સમસ્યા થાય ?
- આ સમસ્યાનો નિકાલ કઈ રીતે થઈ શકે ?
- શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારમાં તફાવત કેમ વધારે છે ?
- વસતિવધારા સાથે જાતિગત પ્રમાણ કેમ મહત્વનું છે ?

આપણી આસપાસ સ્ત્રીઓ અને પુરુષોનું પરસ્પર સરખું પ્રમાણ લાગે છે. દેશમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ લગભગ અડધા જેવું હોવાનું મનાય છે. અત્યાર સુધીની વસતિ-ગણતરી મુજબ કહી શકાય કે, ભારતમાં સ્ત્રી અને પુરુષોના જાતિ-પ્રમાણમાં અસમાનતા દેખાય છે. નીચે વિવિધ વર્ષમાં સ્ત્રીઓના પ્રમાણ અંગે નોંધ આપી છે :

1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
972	964	955	950	945	946	941	930	934	926	933	940

આપણે જોયું કે 1901માં પ્રતિ હજાર પુરુષ સામે સ્ત્રીઓની સંખ્યા 972 હતી જે 2011માં 940 થઈ છે. આ વિગતને આધારે નીચેની બાબતોની ચર્ચા કરો :

વિચારો અને કહો

- કયા વર્ષમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ સૌથી વધારે છે ?
- કયા વર્ષમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ સૌથી ઓછું છે ?
- સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ઘટતું જાય તો શું સમસ્યાઓ થાય ?
- સ્ત્રી-પુરુષોની સંખ્યાની અસમાનતા દૂર કરવા સરકાર કયા પગલાં ભરે છે ?

મહિલા-આંદોલનનો અભ્યાસ

આપણો દેશ આઝાદ થયો એ પહેલાં આખા દેશ ઉપર રાજ કરનાર અંગ્રેજો સામે અનેક આંદોલનો થયાં. ગાંધી બાપુની આગેવાનીમાં વિવિધ આંદોલનો થયાં. ગુજરાત સહિત દેશભરમાં કસ્તૂરબા સાથે અનેક મહિલાઓ આ આંદોલનમાં જોડાઈ હતી. બિહારમાં મહિલાઓએ દારૂબંધી કરાવવા માટે સરકાર સામે સફળ આંદોલન કર્યું હતું. ખાસ કરીને ઉનાળામાં ક્યારેક શહેર વિસ્તારની મહિલાઓ પાણી માટે આંદોલન કરે છે. આવાં જ બીજાં અનેક આંદોલનો મહત્વપૂર્ણ રીતે મહિલાઓ માટે થયાં છે. આ આંદોલનમાં મહિલાઓ જોડાય છે અને પોતાની સમસ્યાઓ માટે આંદોલનો કરે છે.

કોઈ મહિલા-આંદોલન વિશે વિચારો અને લખો :

- તે મહિલા-આંદોલન વિશે તમે શું-શું જાણો છો ?

- તે આંદોલન શા માટે કરવામાં આવ્યું હતું ?

- તે આંદોલનથી શી અસર થઈ ?

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) જાતિગત ભિન્નતાની અસર મોટે ભાગેમાં જોવા મળે છે.
- (2) ઈ.સ. 2011માં પ્રતિ હજાર પુરુષ સામે સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ હતું.

2. ટૂંકમાં ઉત્તર આપો :

- (1) બાળઉછેર અંગે કઈ-કઈ બાબતોમાં ભેદભાવ જોવા મળે છે ?
- (2) ઘરકામમાં કઈ-કઈ બાબતોમાં ભેદભાવ જોવા મળે છે ?
- (3) રૂઢિગત રીતે પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ થાય તેમાં કોની સંખ્યા વધારે હોય છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

- (1) મહિલા સશક્તીકરણ માટે સરકાર કેવા પ્રયત્નો કરે છે ?
- (2) ક્યાં-ક્યાં કામમાં મહિલાઓ આજે પણ ઓછી જોવા મળે છે ?
- (3) આઝાદી સમયે મહિલાઓ કઈ રીતે આંદોલનમાં જોડાઈ હતી ?

4. ટૂંક નોંધ લખો :

- (1) નારી સશક્તીકરણ
- (2) ભારતમાં શિક્ષણ અને રૂઢિગત માન્યતા

પ્રવૃત્તિ

- તમારા ગામમાં પુરુષ અને સ્ત્રીનું પ્રમાણ કેટલું છે તે ગામમાં જન્મમરણ રજિસ્ટ્રના આધારે શોધો.